

Uz Klaića je i Artur Schneider, historičar umjetnosti i kulture, a od 1920. tajnik društva, svojom organizacijskom djelatnošću oko nedjeljnih »muzičkih matineja« i zatim Intimnih večeri unio dotle neuobičajenu živost u muzičku sredinu Zagreba osvježivši je suvremenim strujanjima u evropskom glazbenom razvoju.

J. Sidak

MILAN MOGUŠ - JOSIP VONČINA, »SALO DEBELOGA JERA LIBO AZBUKOPROTRES' SAVE MRKALJA«, Zagreb 1983.

Općenito je uvriježeno mišljenje da su sve do prvog, pa zatim drugog srpskog ustanka na formiranje nacionalne svijesti i na postavljanje temelja moderne srpske kulture djelovali u prvom redu vojvođanski Srbi. U koliko su mjeri u razvoju srpskoga kulturnog života tijekom 18. i na početku 19. st. sudjelovali i Srbi naseljeni na teritoriju današnje SR Hrvatske, relativno se malo istražuje i zna. Do sada je, međutim, mnogo pažnje bilo poklanjano jednom od srpskih kulturnih djelatnika s područja Hrvatske na početku 19. st. — Savi Mrkalju, i to poglavito kao prethodniku Vuka St. Karadžića i njegove pravopisne reforme.

Godine 1983. izražen je veliki znanstveni interes za Mrkalja, i to u povodu 200-godišnjice rođenja i 150-obljetnice njegove smrti (1783—1833). U listopadu je u Karlovcu održana i svečana sjednica Razreda za filologiju JAZU, a tom je prilikom pred publiku izašla i edicija posvećena najpoznatijem djelu toga Krajišnika iz Banije, rođenog u Sjeničaku kraj Karlovca.

Knjiga autora Milana Moguša i Josipa Vončine, »Salo debeloga jera libo azbukoprotres' Save Mrkalja«, Djela JAZU Razreda za filologiju 58, Zagreb 1983 (suizdavač je i Skupština općine Karlovac), sadrži »Predgovor« Rudolfa Filipovića, studiju spomenute dvojice autora, zatim pretpisak toga najpoznatijeg Mrkaljeva rada, s usporednim prijevodom na današnji književni jezik i komentarom, te literaturom i sažetkom na engleskom jeziku (str. 82).

Prvi reprint »Sala debeloga jera« objavljen je u Novom Sađu 1949 drugi u Münchenu 1975 (uz studiju M. Okuke na njemačkom jeziku o S. Mrkalju), a ovo treće fototipsko izdanje, uz ostale priloge M. Moguša i J. Vončine, može u potpunosti osvijetliti sadržaj i značenje Mrkaljeve knjižice od svega 18 stranica, koja je 1810. godine, kada se pojavila, izazvala živu reakciju i pravu buru u srpskim kulturnim krugovima.

U poznatim okolnostima književne trojezičnosti među Srbima, najprije crkvenoslavenski (jezik stare srpske književnosti), pa zatim ruskoslavenski i slavensrpski jezik, kao jezici crkve i uskog, privilegiranoga građanskog kruga, naprosto nisu živome narodnom jeziku davali priliku da se vine do razine književnog standarda i pruži širim slojevima naroda više mogućnosti obrazovanja na materinjem jeziku. Istovremeno je i ćirilica grafija bila vrlo komplicirana, zadržavajući više od 40 znakova (slova) i dovodeći do vrlo neujednačena načina pisanja, osobito u slavenosrpskom jeziku te u tekstovima na narodnom jeziku, kojih je — unatoč otporu od strane službene javnosti — bivalo sve više (još od Račana, preko Venclovića, Orfelina i Rajića, do dvojezičnih klasicista). Obrisi stvaranja samostalne srpske države i nadolazeći romantizam morali su pospješiti i stvaranje moderne nacionalne kulture, s književnim jezikom koji je, historijskom nužnošću morao postati narodni. Vuk St. Karadžić poveo je konačnu borbu za uvođenje narodnog jezika u književnost, istovremeno provodeći i pravopisnu reformu po poznatom načelu: svakome glasu svoj znak, pa se Vukova borba za narodni jezik i novi pravopis, uz ostalu njegovu djelatnost i inicijative, postavlja kao temelj novoga razdoblja u razvoju srpske nacionalne kulture.

Zapostavljaju se, međutim, pokušaji i djelovanje Vukovih prethodnika, koji nisu imali snage i prodornosti kao Vuk, ili koji su možda došli prerano s idejama koje će tek njegovo vrijeme realizirati. Sava Mrkalj jedan je od takvih pregalaca, no široj je javnosti ponekad poznat samo kao čovjek koji je prije Vuka pokušao pojednostaviti srpsku ćirilicu. U užim krugovima poznavalaca filološke problematike već je i ranije Mrkaljevo značenje shvaćano šire, pa mu se posvećivalo više pažnje; ima preko 200 radova o njemu, a u naše dane objavljene su i tri knjige, te više rasprava posvećenih njegovu životu i radu (u povodu obilježavanja navedenih godišnjica, i časopis »Književnost« posvetio mu je tematski blok u br. 4—5 iz 1984). No, knjiga M. Moguša i J. Vončina pruža najpotpuniju informaciju o širini Mrkaljevih zamisli, istovremeno omogućujući suvremenom čitaocu da uz reprint Mrkaljeve brošure, te prijevod i komentare sagleda u cjelini reformatorsko značenje Save Mrkalja.

Vjerojatno zato što su u zadnje vrijeme o Mrkalju objavljena čak tri djela (spomenuti Miloš Okuka 1975, Vidosava Opačić-Lukić 1978. i Gojko Nikoliš 1980) koja — uz neke članke — pružaju dovoljno podataka o tragičnoj Mrkaljevoj sudbini i njegovu ukupnom djelovanju, Moguš i Vončina kao filolozi zadržavaju se uglavnom na pravopisnom, jezičnom i šire književno-kulturnom značenju postavki iz »Sala debeloga jera«. Pri tome se nije moglo mnogo novoga reći o samoj pravopisnoj reformi S. Mrkalja, koji se poveo za fonetskim pravopisnim principom i za 25 glasova hrvatskoga ili srpskog jezika pronašao grafemska rješenja po načelu: jedan glas/jedno slovo, dok je — kako i sâm reče, privremeno — za glasove lj, nj, č, đ predložio pisanje slova l, n, t, d uz kombinaciju s nekadašnjim znakom za umekšavanje, tzv. tankim jer (nije posebno govorio o glasu dž, ali se u njegovim tekstovima može naći rješenje i za njega). Tzv. debelo jer i niz drugih ortografskih oznaka iz crkvenoslavenske i dijelom iz ruskoslavenske ćirilice otpali su kao potpuno nepotrebni za glasovni sustav hrvatskog ili srpskog jezika, što će kasnije prihvatiti i Vuk, pojednostavivši i grafeme za pet fonema čije označivanje Mrkalj nije najbolje riješio.

Međutim, Moguš i Vončina istakli su u svojoj raspravi kao osobito važnu činjenicu da Mrkalj zapravo zaobilazno svojom brošuroum želi postići nešto mnogo važnije od izmjene pravopisa — afirmaciju narodnoga jezika kao književnoga, čemu se u to vrijeme suprotstavljala cjelokupna službena kulturna javnost, s crkvom na čelu. Svoj sustav pisanih znakova Mrkalj nije gradio za primjenu u crkvenom jeziku, nego je njegova grafija bila prilagođena narodnom jeziku, a to nije vodilo drugome nego istiskivanju službenoga književnog jezika (tada ruskoslavenskog, sa sve prisutnijim slavenosrpskim jezikom predromantičara). Druga je velika Mrkaljeva zamisao, kako su to istakli Moguš i Vončina, što je »postavio zahtjev da narodni jezik zajedno s prilagođenom mu azbukom postane temeljni jezik škole, prvi jezik u obrazovanju« (str. 21), a to bi moralo — u duhu prosvjetiteljskih nastojanja i težnji nastupajućeg romantizma — rezultirati općom demokratizacijom naobrazbe i uspostavljanjem temelja za nacionalnu kulturu novoga tipa.

Postavljajući u prvi plan afirmaciju narodnog jezika kao književnog i mogućnost njegove primjene u obrazovanju — a ne zadržavajući se samo na novinama u pravopisu, koji i nije drugo nego samo konvencija — M. Moguš i J. Vončina znatno su više istakli reformatorsko značenje pojave Save Mrkalja. Sa 27 godina životne dobi Mrkalj je postao doktor filozofije, matematike i astronomije, za njegovu je brošuru još Jernej Kopitar rekao da u njoj ima »više filozofije jezika nego u nekoj debeloj gramatici«, pa je kao jedan od najobrazovanijih naših ljudi toga doba i mogao inicirati dalekosežne reforme koje su zadirale u same osnove tadašnjega srpskog kulturnog života. Koliko su njegove zamisli bile važne i sveobuhvatne, potvrđuju i polemike do kojih dolazi nakon pojave Mrkaljeve knjižice, a još više žestoki napadi od strane mitropolita Stratimirovića, koji je

tada predstavljao glas etablirane, službene srpske javnosti. Ipak, obrazovani i dalekovidni Mrkalj nije kao čovjek mogao izdržati težinu pritiska i anatomiziranja — njegov životopis i konačni mentalni poremećaji pokazuju da nije imao upornosti i fizičke snage što će je pokazati Vuk, dosljedniji i beskompromisniji borac.

»Salo debeloga jera libo azbukoprotres' Save Mrkalja« M. Moguš a i J. Vončine ipak je, stoljeće i pol nakon Mrkaljeve smrti, potvrdilo pravo značenje njegovih ideja. Stjecaj je okolnosti, subjektivnih i društveno-historijskih, što će tek Mrkaljev nasljednik Vuk St. Karadžić, i to nakon dugogodšnje i ustrajne borbe, uspjeti svojom jezičnom (i pravopisnom) reformom izmijeniti osnove moderne srpske kulture. Mladi Mrkalj, bez podrške i ohrabrenja, god. 1810. to još nije mogao učiniti, što ne umanjuje njegovo značenje.

Mirjana Strčić

DANICA BOŽIĆ-BUŽANČIĆ, PRIVATNI I DRUŠTVENI ŽIVOT SPLITA U XVIII STOLJEĆU, Školska knjiga, Zagreb 1982, str. 177.

Knjiga Danice Božić-Bužančić o privatnom i društvenom životu Splita u XVIII stoljeću, plod je dugogodišnjeg bavljenja tom problematikom. O tome svjedoči niz njezinih ranijih radova koji obrađuju pojedine fragmente ove teme. Svojom knjigom autorica je produbila dotadašnja istraživanja i dala vrijedan prilog historiografiji, koji je tim značajniji što se o problemima privatnog i društvenog života uopće vrlo malo pisalo.

Rad Danice Božić-Bužančić prikazuje razne vidove života u Splitu XVIII st. i stvara potpuniju sliku od one koju mogu pružiti samo podaci političke ili ekonomske povijesti. Prema mišljenju autorice, »upravo proučavanjem tog dijela povijesti nekog naselja dobiva se prava i cjelovita slika njegova života koji nije bio ukalupljen u zakonske norme« (str. 5). Svoju osnovnu temu proširila je podacima vezanim uz političke i ekonomske okolnosti Splita u XVIII stoljeću, pa govori o upletanju Venecije u kulturni i ekonomski život grada, o razvoju raznih privrednih grana, o trgovačkim putovima važnim za Split i dr. Ti podaci objašnjavaju zašto Split tada zaostaje donekle za Evropom. Zbog takva pristupa knjiga je pristupačna i poticajna, kako za široku publiku tako i za stručnjake.

Autorica je podijelila knjigu na dva dijela, odvojivši problematiku privatnog života od problematike društvenog života. Djelo je dopunjeno opširnim uvodom (str. 7—24) koji pruža osnovne podatke o političkoj i ekonomskoj situaciji u Splitu. Tu se govori o organizaciji vlasti, položaju raznih društvenih grupa, obrtu, trgovini, izgledu grada, školstvu itd. Interesantni su i demografski podaci. Uvodni dio služi kao potka daljnjem izlaganju.

U prvom dijelu knjige, »Privatni život«, 27—120, autorica provodi analizu u 12 poglavlja: Unutrašnjost kuća plemića i bogatih građana (27—49); Kuće građana i pučana (49—52); Slike u splitskim kućama (52—58); Oružje u kućama (58—64); Odijevanje (64—66); Odjeća plemkinja i bogatih građanki (66—83); Odjeća građanke i pučanke (83—90); Odjeća kućnih pomoćnica (90—91); Muška odjeća (91—101); Odjeća građana i pučana (101—106); Dječja odjeća (106—108); Nakit (108—120).

Već prema ovim naslovima očigledan je detaljistički pristup predmetu. Govoreći o unutrašnjosti kuća autorica spominje izgled, svrhu i nazive prostorija, načine oblaganja i ukrašavanja zidova, razne vrste namještaja, vrste materijala od kojih se je kućna oprema izrađivala. Navodi mnoštvo predmeta potrebnih u domaćinstvu — od kuhinjske opreme do posteljine i stolne rubenine, sagova, satova, zrcala i raznih ukrasnih predmeta. Podrobno opisuje i vrste predmeta dajući podatke o njihovom porijeklu. Luksuzni namještaj plemićkih kuća stizao je uglavnom iz inozemstva, ali je bilo i predmeta načinjenih u Splitu i drugim dalmatinskim gradovima, ili u Hrvatskoj.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Ivan KAMPUŠ
Bernard STULLI
Jaroslav ŠIDAK

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Jaroslav ŠIDAK

KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3
Časopis izlazi jednom godišnje

Pretplate i narudžbe šaljite na adresu:

Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 800 din.

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH — VII.

Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — svibanj 1985.